

Jan Chłosta

Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Polska
janchlosta1@wp.pl • <https://orcid.org/0000-0001-7099-3421>

Śladami Rodła. Leksykon Złotowszczyzny, pod redakcją Anny Foreckiej, Zakrzewo 2023, s. 159

Śladami Rodła. Leksykon Złotowszczyzny (Following the Rodło, Lexicon of Złotowszczyzna), edited by Anna Forecka, Zakrzewo 2023, p. 159

Śladami Rodła. Leksykon Złotowszczyzny (Auf den Spuren von Rodło. Lexikon Złotowszczyzna), herausgegeben von Anna Forecka, Zakrzewo 2023, S. 159

Jako publikację towarzyszącą 100 Rocznicy narodzin V Dzielnicy Związku Polaków w Niemczech [dalej: ZPwN], obejmującej Pogranicze uznać należy *Leksykon Złotowszczyzny. Śladami Rodła*. Książka została starannie wydana, do tego na dobrym papierze, aż z pięcioma wklejkami z mało znanymi fotografiami. Teksty obejmują 143 hasła, w tym także biografie ludzi Pogranicza, opracowanych przez dziesięciu autorów w większości znanych w lokalnym środowisku, historyków i regionalistów, a więc: Małgorzaty Chołodowskiej, Marka Fijałkowskiego, Anny Foreckiej, jako kierującej pracami redakcyjnymi opracowania, Janusza Justyny, Jowity Kęcińskiej-Kaczmarek, Danuty i Marka Kitowskich, Kamili Krzanik-Dworkowskiej, Marka Kulca, Romana Rożeńskiego i Krystyny Wojtasik. Ich imiona i nazwiska podano na stronie redakcyjnej wraz z inicjałami, które umieszczono pod tekstami. Zazwyczaj w tego rodzaju leksykonach podawana jest podstawowa bibliografia pod tekstem każdego hasła, co ułatwia czytelnikom pogłębienie zakresu wiadomości. Wydawcy tego *Leksykonu* zdecydowali się tylko na ogólną bibliografię zamieszczoną na końcu pracy. Szkoda, że nie podano też choćby kilkunastu nazwisk z owych stu trzydziestu, wyróżnionych nagrodą im. ks. Bolesława Domańskiego, o czym redaktor książki Anna Forecka napisała we wstępie. Pamiętam, że

jedną z laureatek była między innymi współtwórczyni albumu *Polacy spod znaku Rodła*, Helena Lehrówna, bo Jej to wyróżnienie wręczałem wraz z Jerzym Marlewskim, ówczesnym redaktorem naczelnym „Słowa Dziennik Katolicki”.

Na omawiany tom złożyły się: biografie zasłużonych działaczy spod znaku Rodła ze Złotowszczyzny, duchowni, na czele z prezesem Związku Polaków w Niemczech od 1927 roku – ks. dr. Bolesławem Domańskim z Zakrzewa oraz prezesem Polsko-Katolickiego Towarzystwa Szkolnego na Pogranicze, ks. Maksymilianem Grochowskim z Głubczyna. Ponadto znalazły się też biogramy nauczycieli 23 polskich szkół i 9 przedszkoli, a także hasła nawiązujące do różnych instytucji, takich jak: banki, spółdzielnie rolnicze, biblioteki, koła Przysposobienia Rolniczego, Związki Towarzystw Młodzieży Katolickiej. Część haseł dotyczy podejmowanych tu działań narodowych, które zdecydowały o znaczeniu organizacji rodłowej w Niemczech jak: Odezwa Zakrzewska o wzniesieniu kaplicy Matce Boskiej Radosnej w Zakrzewie, bądź też zwołaniu pamiętnego Kongresu Polaków w Berlinie 6 marca 1938 roku. Zaprezentowano także losy rodzin miejscowych Polaków: Biniakowskich, Grochowskich, Kaazawów, Kokowskich, Mackowiczów, Noryskiewiczów. W *Leksykonie* znalazło się też miejsce na przypomnienie podejmowanych przez władze niemieckie represji przeciwko działaczom ruchu polskiego, zwłaszcza po roku 1933. Wymienić tu należy wysiedlenia z III Rzeszy, aresztowania lub odbieranie nauczycielom praw do nauczania w polskich szkołach. Takie restrykcje spotkały na Pograniczu aż dwudziestu nauczycieli.

Na *Leksykon* można również spojrzeć od strony związków Pogranicza z Warmią i Powiślem. Wskazać na Polaków, wywodzących się z Pogranicza i aktywnie uczestniczących w pracy narodowej na południowej Warmii lub na Powiślu, z drugiej strony Warmiaków rozwijających narodowe działania na Ziemi Złotowskiej.

W opracowaniu znalazły się zatem biogramy: pierwszego prezesa ZPwN, hrabiego Stanisława Sierakowskiego (1880–1939) z Waplewa na Powiślu, Warmiaka Jana Baczewskiego (1890–1958), który jako poseł do Sejmu Pruskiego zdołał ostatniego dnia 1928 roku doprowadzić do wydania ordynacji szkolnej dla mniejszości polskiej w Niemczech. Jest też biogram nadzwyczaj aktywnego działacza młodzieżowego i nauczyciela na Pograniczu – Henryka Jaroszyka (1908–2001), urodzonego w mazurskim Szczytnie, syna Kazimierza Jaroszyka, redaktora „Mazura” w latach 1908–1920 i następnie „Gazety Olsztyńskiej” w latach 1920–1927. W *Leksykonie* umieszczono też życiorys poetki warmińskiej Marii Zientarówny (1894–1984), która od połowy 1929 roku nauczwała w polskich szkołach w Wielkim Buczku oraz w Nowym Kramsku. W tej biografii podano, że Zientarówna nauczwała w polskiej szkole w Unieszewie, co jednak mija się z prawdą.

Szkoda, że w omawianej pracy został pominięty Jan Bauer (1904–1940), pochodzący z Unieszewa na południowej Warmii, który w tak szczególny sposób wpisał

się w działania narodowe na Kaszubach. Zginął w dość osobliwych okolicznościach w hitlerowskiej kaźni w Sachsenhausen. Pominięto również Brunona Openkowskiego (1887–1952), prawnika, syndyka i kierownika wydziału prawnego ZPwN. Występował on w obronie praw Polaków w Niemczech. Wywodził się z Nerwika na Warmii. Wraz z prezesem ks. Domańskim i sekretarzem generalnym dr. Janem Kaczmarkiem, właśnie Openkowski brał udział w rozmowach o poprawie położenia Polaków z najwyższymi władzami Niemiec. Zabrakło też w opracowaniu biogramu poety Alfonsa Thomasa (1920–1943) z Kleszczyny na Pograniczu, syna Jana i Korduli z domu Szełsza, absolwenta Polskiego Gimnazjum w Bytomiu, którego siedem wierszy: *Wiar Ojców* (1937), *Ksiądz Norbert Bończyk (W 100 rocznicę śmierci)* (1937), *W rodzinnych stronach* (1938), *Harcerskość* (1938), *Piosenka młodzieży gimnazjalnej* (1938), *Słowa na przełomie* (1939), *Chyla się sztandary ceniom rycerskim ks. Patrona dr. Bolesława Domańskiego* (1939), zamieszczonych zostało w wydanej w 1990 r. w Olsztynie niewielkiej antologii zatytułowanej: *Wiersze spod znaku Rodła*. Są tam również utwory m.in. Edmunda Osmańczyka, Apolonii Fojcik, Franciszka Jankowskiego, Marii Zientarówny. Alfons Thomas zginął jako żołnierz Wehrmachtu pod Charkowem w połowie czerwca 1943 roku.

W *Leksykonie* zamieszczono też biogram Salomei Herudaj-Myczek (1913–1975), jako wychowawczynie przedszkola w Skajbotach pod Olsztynem. Podobnie jak inne przedszkolanki, ona także prowadziła tam polską bibliotekę i zajęcia z zakresu prac ręcznych. Zajmowała się też kolportażem polskich gazet.

Pominięto też biogramy: wywodzącej się z Płotowa Małego Władysławy Styp-Rekowskiej (1908–1997), po mężu Knosała, która w latach 1935–1938 nauczyla w polskiej szkole w Olsztynie, a po 1945 roku angażowała się w tworzenie polskiego szkolnictwa na Warmii i Mazurach. Opuszczono też życiorysy: Stanisława Buddycha nauczyciela polskiej szkoły w Stanclewie pod Biskupcem, który zastąpił Leona Kauczora, powołanego do pracy jako nauczyciela muzyki w Gimnazjum Polskim Kwidzynie. Zabrakło też Adama Kołodzieja, nauczającego od początków 1934 roku w polskiej szkole w Brąswałdzie, po Wojciechu Gromadeckim, powołanym do otwartej 10 kwietnia 1934 roku polskiej szkoły w Olsztynie. Kołodziej pracował w Brąswałdzie do 19 sierpnia 1935 roku. Występując jako świadek w procesie Juliusza Malewskiego w związku z wypadkiem samochodowym tegoż, wyrokiem sądu został skazany na karę 6 miesięcy więzienia za podanie, według orzeczenia sądu, zeznań niezgodnych z prawdą. Karę odbywał w olsztyńskim więzieniu, potem został odwołany do kraju.

Znalazły się jednak w *Leksykonie* życiorysy dwóch nauczycieli polskich na Warmii, wywodzących się z Pogranicza: Jana Mazy (1909–1940) z Unieszewa, rozstrzelanego w obozie pracy w Hohenbruch nad Mierzeją Kurońską, teraz Gromowa

w Obwodzie Królewieckim. W nomenklaturze hitlerowskiej nie był to obóz koncentracyjny, lecz obóz pracy o charakterze przejściowym, ale warunki tam panujące niewiele różniły się od tych, w obozach koncentracyjnych. Zostali tam, po wybuchu wojny, uwięzieni prawie wszyscy działacze spod znaku Rodła z Prus Wschodnich. Stamtąd kierowano uwięzionych do innych kaźni niemieckich. Drugi nauczyciel z Pogranicza to Tadeusz Pezała (1913–1942), nauczający w polskiej szkole w Purdzie. Przed 1939 rokiem angażował się w działalność Teatryku kukiełkowego „Bajka” złożonego z nauczycieli. Zmarł w obozie Sachsenhausen. Teraz jest patronem tej gminnej szkoły w Purdzie.

Edycja *Leksykonu Złotowszczyzna*, mimo drobnych potknięć, jest godna pochwały. Stanowi opisanie działań i ludzi, które je podejmowali. Identyczne inicjatywy rozwijano wszak również w dwóch innych dzielnicach: na Śląsku i w Prusach Wschodnich, gdzie zamieszkiwała rodzima ludność polska.

